

Sh. B. Oydinov

o‘qituvchi

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

sh.oydinov1972@mail.ru

O.Sh. Baxronova

talaba

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti.

Annotatsiya. *Taqdim etilayotgan ilmiy maqola O‘zbekiston rangtasvir san’ati namunalari haqida bo‘lib ulardan ba’zilari badiiy tahlil etilgan. Rassomlarning his-tuyg‘u va fikrlari, rang-barang ijod olami tasviriy san’atdagi ro‘y bergan o‘zgarishlar hamda rangtasvir san’atini estetik jihatdan ta’lim va tarbiyada tutgan o‘rni haqidagi fikr va mulohazalar ilmiy bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Rangtasvir san’ati, Afrosiyob, Bolaliktepa, Varaxsha, devoriy suratlar, miniatyura, natyurmort, manzara, estetik, ta’lim va tarbiya, go‘zallik.*

ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЖИВОПИСИ ЯВЛЯЮТСЯ ФАКТОРОМ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ.

Аннотация. *В данной статье раскрываются примеры живописного искусства Узбекистана и их художественный анализ. Приведены научно обоснованные эмоции и мысли художника, красочные творения в мире изобразительного искусства, живописи и художественного образования эстетических аспектов изменений, которые имели место и роль в образовании.*

Ключевые слова: *искусство живописи, Афросияб, Болаликтепа, Варакша, настенные рисунки, миниатюра, натюрморт, пейзаж, эстетика, образование и воспитание, красота.*

PAINTINGS OF THE PAST ARE A FACTOR OF AESTHETIC EDUCATION

Annotation: *The following scientific article is about the samples of oil paintings of Uzbekistan and by this paper some of them were analyzed from the artistic point of view. Here the followings were explained from scientific point of view: the feeling and thoughts of painters, their rich creativeness and changes, which took part in the graphic arts and the role of oil painting in the process of education from the aesthetics point of view as well.*

Key words: *Oil painting, Afrasiab, Bolaliktepa, Varaxsha, wall paintings, miniatures, still life painting, landscape painting, aesthetics, process of education, richness.*

Vurtimezda bo'layotgan taraqqiyot jarayoni ilm-fan va madaniyatning barcha sohalarida bo'lgani kabi tasviriy san'at sohasini ham chetlab o'tgani yo'q. Tasviriy san'at eng qadimiy va keng tarqalgan san'at turlaridan biridir. Tasviriy san'at asarlari qaysi tur va janrda yaratilgan bo'lishidan qat'iy nazar, ular kishilarning his tuyg'usiga, ruhiyatiga ijobiy ta'sir etadi. Ma'naviy go'zallik, ezgulik, estetik did hadiya etadi. Tasviriy san'at voqelik va borliqni shakllar, chiziqlar, rangli bo'yoqlar orqali ma'lum bir tekislikda, yuzada va hokazolarda haykaltarosh yoki rassomlar tamonidan tasvirlanadigan san'atdir.

Mustaqillik yillarida Vatanimizning mo'yqalam sohiblari, amaliy san'at ustalari va haykaltaroshlar ko'pgina ko'rgazmalarda faol ishtirok etib, tasviriy va amaliy san'atimizni yanada kengroq namoyish eta boshladilar. "O'zbek san'atining yangi bosqichi mustaqillikka erishgandan keyin boshlandi. Huquq va erkinligini qo'lga olgan O'zbekiston o'zining ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishning ustuvor yo'nalishini belgilab, yangi iqtisodiy va ijtimoiy dasturni ishlab chiqdi. Jahon hamjamiyatida mavqeyini belgilab, xalqaro aloqalarni mustahkamladi"²¹. 1997-yili O'zbekiston Badiiy akademiyasi va Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn institutining tashkil etilishi bu borada madaniy rivojlanishning o'ziga xos yangi davrini boshlab berdi.

*Rangtasvir-tasviriy san'at turlaridan biridir. Bo'yoqlar yordamida tasvirlangan barcha tasvirlar ham rangtasvir bo'lavermaydi. Rangtasvir san'ati darajasida tasvirlar yaratish uchun ijodkordan yetarli darajada bilim, ko'nikma, malaka va tajribalar talab etiladi. Turli bo'yoqlardan kerakli ranglarni topib joyida ishlatish ason ish emas. «Rangtasvir - asosan bo'yoqlar vositasida matoga, devorga shuningdek, tekislik va yuzalarga ishlanadigan san'at turidir. Tasvir mazmuni, xarakteri va shunga o'xshash barcha xususiyatlari bo'yoqlar orqali ifodalab berilsa rangtasvir san'ati deb ataladi. Tasviriy san'atning bu turida ijodkorning ichki kechinmalari, ranglarni bir-biriga me'yorida qo'shib ishlatish natijasida namoyon bo'ladi. Masalan, qizil va qora bo'yoqlar qo'shib ishlatilishi fojiaiviylikni aks ettirsa, och moviy va yashil ranglarni o'ziga xos bog'lash natijasida tinch va osoyishtalik holatlari tasvirlanishi mumkin».*²²

Insoniyat tarixida rangtasvir san'ati rivojlanib kelgani yozma manbalardan ma'lum. Bu borada ajdodlarimiz ham o'z munosib hissalarini qo'shganlar. "Rangtasvir san'ati tarixi ibtidoiy odamning g'or devorlariga chizgan rasmlaridan boshlanadi. O'zbekiston hududida ham qadimdan ajdodlarimiz tamonidan yaratilgan rangtasvir namunalari kishilarni necha asrlardan beri o'ziga rom qilib kelmoqda. Bulardan eng qadimiylari ibtidoiy Zaravutsoy, Sarmishsoy kabi tasvirlar hisoblanadi. Bu tasvirlarda ov manzarasidagi turli rasmlarni ko'ramiz. Bular qadimgi odamlarning hayotini, turmush tarzini tasavvur qilishga yordam beradi. Rangtasvir san'atidagi yutuqlarni kulolchilik namunalari bo'laklarida, tuproq ostida saqlanib qolgan

21 N. Abdullayev. O'zbekiston san'ati tarixi. "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti", 2007.,

202-bet

22 Ойдинов Н. Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидан лавҳалар. Тошкент "Ўқитувчи", нашриёти, 1997. , 9-бет

binolarning devorlariga ishlangan suratlarda batafsilroq ko'rish mumkin. Samarqandning qadimiy o'рни Afrosiyobdagi devoriy rasmlar, Buxorodagi Varaxsha, Surxondaryoda joylashgan Termiz yaqinidagi Bolaliktepa tasviriy san'at namunalari bunga misol bo'la oladi"²³.

Afrosiyob nomi bilan yuritilayotgan qadimgi devoriy rasmlarda rangtasvir san'atining rang-barang va nafis namunalari mavjud. Rasmdagi tasvirlarda sharq xalqlariga xos ko'rinishlar ifodalangan. Bu suratlarni kuzatar ekanmiz, rassom devoriy rasmda keng manzarani qamrab olishga intilganini ilg'aymiz. Bu devoriy suratlar chizilgan xona mehmonxona ekanligi ma'lum. "Mehmonxohaning to'rt tamoniga turli devoriy rasmlar ishlangan. Mehmonxona devorlaridagi rasmlardan birida bir erkak va ayol suhbatlashib o'tirgani aks ettirilgan. Umuman, mehmonxonaning devorlarida to'y safari, daryoda cho'milish, elchilarni qabul qilish marosimi, ov kabilar aks ettirilgan. To'y safari aks etgan rasmda oq rangdagi filda malika, saman ot mingan shoh-kiyov aks etgan. Shuningdek malikani kuzatib ketayotgan kanizaklar ham tasvirlangan"²⁴. Kompozitsiyaning rangga boy qilib tasvirlanganligidan Afrosiyob tasviriy san'ati nihoyat darajada badiiy yutuqlarga ega ekanligini ko'ramiz. Devoriy suratlarning juda ko'p qismi turli sabablarga ko'ra o'chib ketgan. Tasvirdagi obrazlarning mato va liboslardagi tasvirlarda humo qushi, qanotli ot, echki, tovus kabi turli qush va hayvonlar tasviri anatomik tuzilishiga mos aks ettirilgan. Bu esa musavvir mahoratidan darak beradi. Afrosiyob devoriy rasmlari nafaqat tasviriy san'atimiz merosini, balki butun sharq xalqlari tarixini o'rganishda ham juda katta ahamiyatga ega.

Termiz yaqinidagi Bolaliktepa yodgorligidan topilgan bino devorlarining to'rtala tomoni ham turli ko'rinishdagi rangdor tasvirlar bilan to'ldirilgan. Bolaliktepa rangtasvir san'atida odamlarning kayfiyati, o'zaro munosabatlari, xarakterlari rassom tomonidan o'ta ustalik bilan tasvirlangan. Umuman obrazlarning xatti-harakati, qiyofalaridagi ko'rinishlar qandaydir to'y yoki bayramona marosimni aks ettirmoqda.

Buxoroning qadimgi madaniy markazlaridan biri – Varaxshadan ham devorlari suratlar bilan bezatilgan hashamatli saroy qoldiqlari topilgan. Bu me'morchilik obidasi va undagi san'at namunalari sharq xalqlariga xos madaniy aloqalar qay darajada bo'lganligini o'rganish imkoniyatini ham ko'rsatib beradi. Umuman, tasvirlar rang-barang manzaralar bilan boyitilgan va ma'lum bir go'zallikni o'zida mujassamlashtirgan. Devoriy suratlardagi tabiat manzaralari turli daraxtlar ko'rinishlari bilan o'zgacha ma'no kasb etgan.

Vatanimiz hududiga Islom dinini kirib kelishi bilan tasviriy san'atda o'ziga xos o'zgarishlar ro'y beradi. Yozma manbalarning yoritilishi bo'yicha bir qancha vaqt rassomlar asarlarida jonli mavjudotlarni tasvirlashda cheklanishlar ro'y beradi. Bu davrda asosan turli tasvirlar o'rniga amaliy san'at keng rivojlangan. "X-XI asrlarda

²³ Oydinov Sharip. Rangtasvir san'atining ta'lim va tarbiyada tutgan o'rni. ("Ilmiy axborotnoma" 2019. 6-son. 131-bet. e-mail: axborotnoma@samdu.uz)

²⁴ Хасанов Р. Тасвирий санъат асослари. Тошкент, "Фафур Фулом номидаги нашриёт матбаа -ижодий уйи", 2009. , 64-бет

naqqoshlik, yog‘och, tosh va ganch o‘ymakorligi yanada rivojlandi. Murakkab abstrakt tasvirni aks ettiradigan naqshlar paydo bo‘ldi”²⁵. Me‘morchilik amaliy bezak san‘ati orqali, rangli naqshlar bilan bezatilishi nihoyat darajada rivojlangani kuzatiladi.

XIV – XV asrlarga kelib qo‘lyozma kitoblarning qayta ko‘chirilishi natijasida ko‘plab tasviriy san‘at namunalari yuzaga keladi va ular kitobat san‘atini yanada boyitadi. Bu asrlarda asosan shoh, saroylardagi hayotiy voqealar tasvirlab beriladi. Amir Temur davrida ijod etgan tasviriy san‘at ustalaridan mashhur ustoz Gung taxminlarga qaraganda monuviylik tariqati vakillaridan ta‘lim olgan bo‘lishi mumkin degan fikrlar mavjud. Temur faoliyatidan so‘ng esa Samarqandda Mirzo Ulug‘bek davrida tasviriy san‘at yanada rivojlanganligi bizga yozma manbalardan ma‘lum. Temuriylar zamonasida sharqona miniatyura san‘atini bir qancha maktablari va uning buyuk ijodkorlari yuzaga keldi. Natijada Temuriylar davrida shakllangan nafis tasviriy san‘atning dovrug‘i jahonga yoyiladi.

Hirotda «Nigoriston» maktabi jahon tasviriy san‘ati maktablari ichida oldingi saflarda turadi. Aynan shu maktabda Kamoliddin Behzod buyuk musavvir sifatida kamolga yetgan.

Kamoliddin Behzod sharq allomalari Sharafiddin Ali Yazdiy, Abdurahmon Jomiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiy, Nizomiy Ganjaviy kabi mutafakkirlarning asarlarini tasvirlar orqali yanada jonlanib targ‘ib etadi. Kamoliddin Behzod ishlagan rangtasvir asarlari orasida Abdurahmon Jomiy, Husayin Boyqoro, Alisher Navoiy va Shayboniyxon suratlarini ham uchratish mumkin. Behzod va uning ilg‘or zamondoshlari ijodida dunyoviy mavzu yetakchi hisoblangan. Bu maktab ijodkorlari islomdan avvalgi davrlarga ham nazar tashlay olganlar.

O‘zbek she‘riyatining sultoni Alisher Navoiy obrazini Kamoliddin Behzoddan tashqari Maxmud Muzahhib ham rangtasvirda yaratgan. Miniatyura san‘ati ustasi Maxmud Muzahhib asli Hirotda Kamoliddin Behzod qo‘lida ta‘lim olgan. Ma‘lum bo‘lishicha, XVI asrning 40—70-yillarida Maxmud Muzahhib ijodi gullab-yashnagan. Musavvir Alisher Navoiyni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan va Kamoliddin Behzod ustozligidagi nafis san‘at maktabini o‘tagani ma‘lum. Maskur portret Navoiy zamonasidan bir oz keyin yaratilgan bo‘lsada yuqoridagi fikrlar uning haqiqatga yaqinligini aynan ta‘kidlab turibdi. Mashhur portretda keksa va nuroniy chehrasidan iliq tabassum balqib turgan buyuk bobomiz Alisher Navoiyga xos o‘ta zukkolik hamda donolik yaqqol ko‘rinib turubdi.

O‘zbekiston hududidagi rangtasvir san‘ati namunalari yurtimiz ahlining ajdodlari juda ko‘hna va boy madaniyat va san‘at sohibi ekanligidan, ularning yuksak badiiy saviyada asarlar yaratganligidan darak beradi.

²⁵ Булатов С. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Тошкент, “Меҳнат”, 1991., 14-бет.

Mustaqillik yillarida ham rassomlarimiz rangtasvir san'ati orqali turfa-xil mavzularda ijod qilib kelmoqdalar. Rangtasvir bu davrda ham yetakchi o'rinni egallab qoldi. Bu davr rassomlari tasviriy san'atning tur va janrlari orqali, tabiatimizda yetishtirilayotgan turli xil mevalar, poliz ekinlari, turli xil noz-ne'matlarni, o'lkamizning bepayonligi va uning go'zalligini, tarixiy me'morchilik yodgorliklarini, kishilar hayoti, turmush tarzi kabi ko'plab ko'rinishlarni o'z asarlarida to'laqonli rang va chiziqlar orqali tasvirlab kelmoqdalar. Tarixiy mavzudagi asarlarda asosan realistik ko'rinishlar o'z aksini topa boshladi. Birinchi bor rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika san'atida xalq qahramonlari Alpomish, Spitamen, Goro'g'li siymolari yaratildi. Hamda Amir Temur hukmronlik qilgan davri malikalari qiyofasi tasviriy san'atda o'z aksini topdi. Milliy mavzuga e'tibor kuchaydi. Temur va temuriylar davriga atab mustaqillik yillarida qator rangtasvir kompozitsiyalari yaratildi.

Tarixiy janrda ishlangan tasviriy san'at asarlarida, biz uzoq o'tmishda bo'lib o'tgan voqea-hodisalar, tarixiy obrazlar, xalqlarning turmush-tarzi va ularning madaniyati haqidagi tasvirlarni ko'rishimiz mumkin. Tasviriy san'atda tarixiy shaxslar obrazini Malik Nabiyeu ijodisiz to'liq tasavvur qilib bo'lmaydi. Rassomning ko'plab portretlarida buyuk siymolar obrazi zamonaga hamohang darajada gavdalanganligini ko'ramiz. Ayniqsa, mustaqillik yillarida yaratilgan Amir "Temur portreti" bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Sohibqiron Amir Temur va uning hukmronlik qilgan davrda ilm fan, san'at va madaniyat yuqori darajada taraqqiy etganligi ma'lum. O'z davrida Amir Temur Samarqandni yirik madaniyat markaziga aylantirgan. Bu yerda ko'plab bog'lar yaratilgan. Ayrim qasrlarning devorlari turli tasviriy san'at asarlari bilan bezatilganligi haqida fikrlar mavjud.

Rassom Malik Nabiyeu "Amir Temur portreti"ni yaratish istagi 1941-yilda paydo bo'ladi. Afsuski bu davr "Sohibqiron Temur"ning obrazini yaratishga imkon bermas edi. Rassom ellik yildan ortiq vaqt ichida Amir Temur obrazini har tamonlama o'rganib ilmiy izlanishlari asosida materiallar to'plab boradi. Mustaqillikka erishgan yillarimizdanoq Vatanimiz tarixida ilm fan, san'at, madaniyat, adabiyot, ma'naviyat va ma'rifatga bo'lgan e'tibor oshdi. Natijada bunyodkorlik ishlariga o'zining munosib hissasini qo'shgan buyuk ajdodlarimizni anglay boshladik. Mo'yqalam sohibi M. Nabiyeuga ham bu vaqtda "Sohibqiron Temur" obrazini yaratish uchun keng imkoniyatlar eshigi ochildi. Musavvir bu davr imkoniyatlardan unumli foydalangan holda "Sohibqiron Temur" obrazini yaratishga jiddiy kirishadi. Xullas bu borada ko'plab ishlagan xomaki rasmlari, qalamchizgilari, ranglovhalari, rangtasvir va kompozitsiyalaridan foydalanadi. Rassom o'zining fikrlariga to'la ishongandan so'ng, tarixiy dalillarga tayangan holda bu portretni rangtasvirda nihoyasiga yetkazishga muvaffaq bo'ladi. "Sohibqiron" siymosi jamlangan portretda takrorlanmas obrazni ko'ramiz. Portretda bamaylihotir qilichga suyangan holda tasvirlanishi Sohibqironning mashaqqatli jangu-jadallarda mardonavor o'tganligini bildirib turibdi. Portretdagi Amir

Temur qiyofasida magʻrurlik va kuch-qudratga ega ekanligi uning xotirjam holatida aniq govdalangan. Asarning orqa fonida sharqona bezatilgan shoh saroyining bir boʻlagi derazadan Samarqand shahrining manzarasi koʻrinadi. Devordagi fonda naqshin bezaklar, Sohibqiron oʻtirgan saltanat kursisining badiiy boyligi, shuningdek Amir Temur egnidagi liboslarning boy koʻrinishi tomoshabinni zamona haqida toʻliqroq tushunchaga ega boʻlishiga yordam beradi. Amir Temur egnidagi oq zarrin oltin bezakli xalat tarzidagi libosi oʻziga xos bir jiddiy maʼnoni ifodalaydi. Bu goʻyoki uzoq davrdan soʻng mustaqillik tufayli Amir Temurning pok goʻoyalari, jumladan adolatli faoliyati yorugʻlikka chiqqanini hikoya qilayotgandek.

Malik Nabiev buyuk inson Amir Temur obrazini tasvirlash borasida katta muvaffaqiyatni qoʻlga kiritadi. Temurni ilm, sanʼat ahillariga homiylik qilgan maʼrifat homiysi ekanini ham ifodalay oldi. Xullas, Malik Nabiyeu sharqona xarakterga ega boʻlgan Amir Temurni uzoq va mashaqqatli jangu jadallardan soʻnggi holatdagi obrazini tasvirlashga erishgan.

Mustaqillik davrida Malik Nabiyeu, Chingiz Axmarov, Neʼmat Qoʻziboyev, Qutlugʻ Basharov, Bahodir Jalolov, Javlon Umarbekov, Saʼdulla Abdullayev, Erkaboy Masharipov, Alisher Aliqulov, Ortiqali Qazoqov va boshqa shu kabi rassomlar toʻlaqonli rangtasvir asarlarini yaratdilar.

Yuksak mahorat bilan ishlangan rangtasvir asarlarini, vaqtlar oʻtishi bilan madaniy meros sifatida qadri oshib boradi. Oʻtgan vaqtlarni tarixga aylanib kishilarni ana shu tarix bilan tanishtradigan vositalardan biriga aylanadi. Shu bilan birgalikda tarbiyaviy vosita sifatida yanada qadrlanadi. Rangtasvir asarlarini tushunishning bir oz osonligi shundaki rassom oʻz fikri va mulohazalarni tahlil qilib umumlashtirib boʻlgan voqeyliklarni tomoshabin hukmiga havola qiladi.

Insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash xalqimizning azaliy orzusidir. Shu sababli ulgʻayib kelayotgan yoshlarni tarbiyalashda Vatanimiz hududidagi tarixiy tasviriy sanʼat asarlari, amaliy sanʼat asarlari, rangtasvir namunalari estetik tarbiyaning asosiy omillaridan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

1. N. Abdullayev. Oʻzbekiston sanʼati tarixi. “Oʻzbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2007.
2. Ойдинов Н. Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидан лавҳалар. Тошкент “Ўқитувчи”, нашриёти, 1997.
3. Oydinov Sharip. Rangtasvir sanʼatining taʼlim va tarbiyada tutgan oʻrni. (“Ilmiy axborotnoma” 2019. 6-son. e-mail: axborotnoma@samdu.uz)
4. Ҳасанов Р. Тасвирий санъат асослари. Тошкент, “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт матбаа -ижодий уйи”, 2009.

5. Naim Norqulov, Piyos Nizomiddinov. Miniatura tarixidan lovhalar. T.: Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashryoti. 1970 y.
6. Akbar Xakimov. Ўзбекистон санъати тарихи. Тошкент “Зилол булоқ” нашриёти, 2022.
7. Содик Рахмонов. Чингиз Ахмаров мохобатли рангасвир асосчиси. Т., 2020.
8. P. P. Shabaratov. Miniatura. Toshkent “Tafakkur” nashriyoti, 2011.